

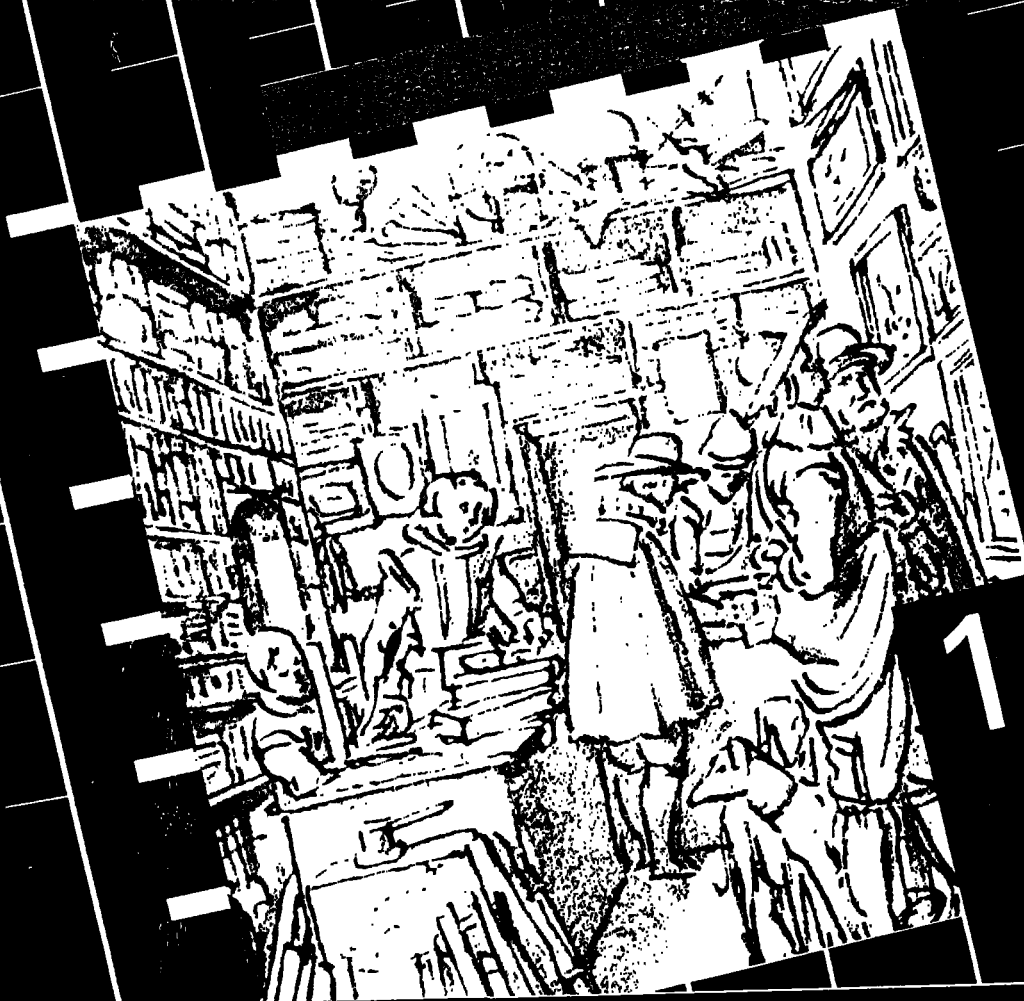
tijdschrift voor boek en prent
de boekenwereld

1985-1986,

nr. 1,

pp.

2-7

1

De Waalse bibliotheek te Amsterdam

H. J. de Jonge

Onder de talrijke bibliotheken die Nederland telt vormen de boekenverzamelingen van een aantal kerkgenootschappen, bijvoorbeeld de Hervormde, Remonstrantse, Lutherse, Doopsgezinde en Oud-katholieke kerk, een speciale groep. De collecties van deze bibliotheken hebben betrekking op de geschiedenis van de betreffende kerkgenootschappen en op de geestelijke stromingen en tradities waarmee zij verwant zijn. Een van de merkwaardigste vertegenwoordigers van deze groep bibliotheken is wel de Waalse bibliotheek in Amsterdam, gevestigd in het Hospice Wallon, Veluwelaan 19 (Amsterdam-Zuid).

Deze boekenrij is het eigendom van de gezamenlijke Waalse kerken in Nederland. De Waalse kerken of gemeenten ontstonden eind zestiende eeuw. Talloze hervormden weken toen vanuit het nog Spaanse Zuid-Nederland uit naar de reeds bevrijde steden in de Noordelijke Nederlanden, onder andere naar Utrecht, Leiden, Amsterdam en Delft. Voor zover de vluchtelingen uit Wallonië kwamen en Franstalig waren, vormden zij hier Waalse kerkelijke gemeenten. Bij deze kerken sloten zich een eeuw later, omstreeks 1685, toen Lodewijk XIV het Edict van Nantes hernep, nog eens tienduizenden protestantse vluch-

Gedeelte van het magazijn van de Waalse bibliotheek.

telingen uit Frankrijk aan. In 1816 werden de Waalse gemeenten, waarin Frans de voertaal bleef, bij de Hervormde kerk ingelijfd. Maar daarbinnen bleven zij een zelfstandige organisatorische eenheid. Nog vijftien van deze gemeenten, verspreid over het land van Middelburg tot Groningen, bestaan anno 1985 voort. Te zamen zijn zij de eigenaar van de Waalse bibliotheek.

Tot de oprichting van deze bibliotheek werd besloten door de synode van de Waalse kerken van 1852. Het doel was de vorming van een collectie bouwstoffen, zowel archivalia en authentieke documenten als secundaire literatuur, voor de beschrijving van de geschiedenis van de Waalse kerken in Nederland. Nu berustte reeds sinds 1777 bij de Waalse kerk van Leiden het Dépôt synodal, bestaande uit archivalia van de Waalse synode. Daarom werd in 1852 de Waalse kerk van Leiden tevens verzocht zich te belasten met de bewaring van de nieuw te vormen bibliotheek. Leiden accepteerde dit, benoemde er een commissie voor en deze zette met onvoorstelbare voortvarendheid de gewenste nieuwe boekery op.

Eerst werden het oude Dépôt en de nieuwe collectie tezamen ondergebracht in de regentenkamer van het Jean Pesynhof te Leiden, tegenover de doopkapel van de Pieterskerk. Na enige verhuizingen werd de inmiddels sterk gegroeide verzameling in 1890 gehuisvest in het pand Pieterskerkhof 40, het voormalige Waalse weeshuis. Dit gebouw draagt nog steeds de naam Bibliothèque Wallonne, maar de gehele collectie van de Waalse Bibliotheek is in 1973 overgebracht naar een moderne, goed geoutilleerde bibliotheekruimte in het nieuwe Hospice Wallon te Amsterdam.

Het beheer en bestuur van de Waalse bibliotheek is sinds 1894 opgedragen aan de Commission de l'histoire et de la bibliothèque Wallonnes, waarvan de vijf à zes leden door de Waalse synode worden benoemd. Zij zijn lang niet altijd allen lidmaat van de Waalse kerk. De commissie stelt een bibliothecaris aan, die in de praktijk het werk in de bibliotheek doet, van het aanschaffen en catalogiseren tot het helpen van bezoekers en beantwoorden van post. De bibliothecaris heeft doorgaans de hulp van een assistent-bibliothecaris.

Uitsluitend gefinancierd door de Waalse kerken, kan de Waalse bibliotheek slechts één dag in

de week geopend zijn. Bezoekers zijn welkom dinsdags van 10.00 tot 17.00 uur. De bibliotheek blijft een groot deel van de maanden juli en augustus, en op dinsdagen na christelijke feestdagen gesloten.

Het bezit van de bibliotheek is voor een groot deel in een gedrukte en gepubliceerde catalogus beschreven. De laatst verschenen catalogus is van de hand van de eerste bibliothecaris dr. J. T. Bergman: *Catalogue de la Bibliothèque Wallonne*, Leiden 1875. Hierbij verschenen in de loop der tijd de volgende zes supplementen, eveneens gedrukt en gepubliceerd:

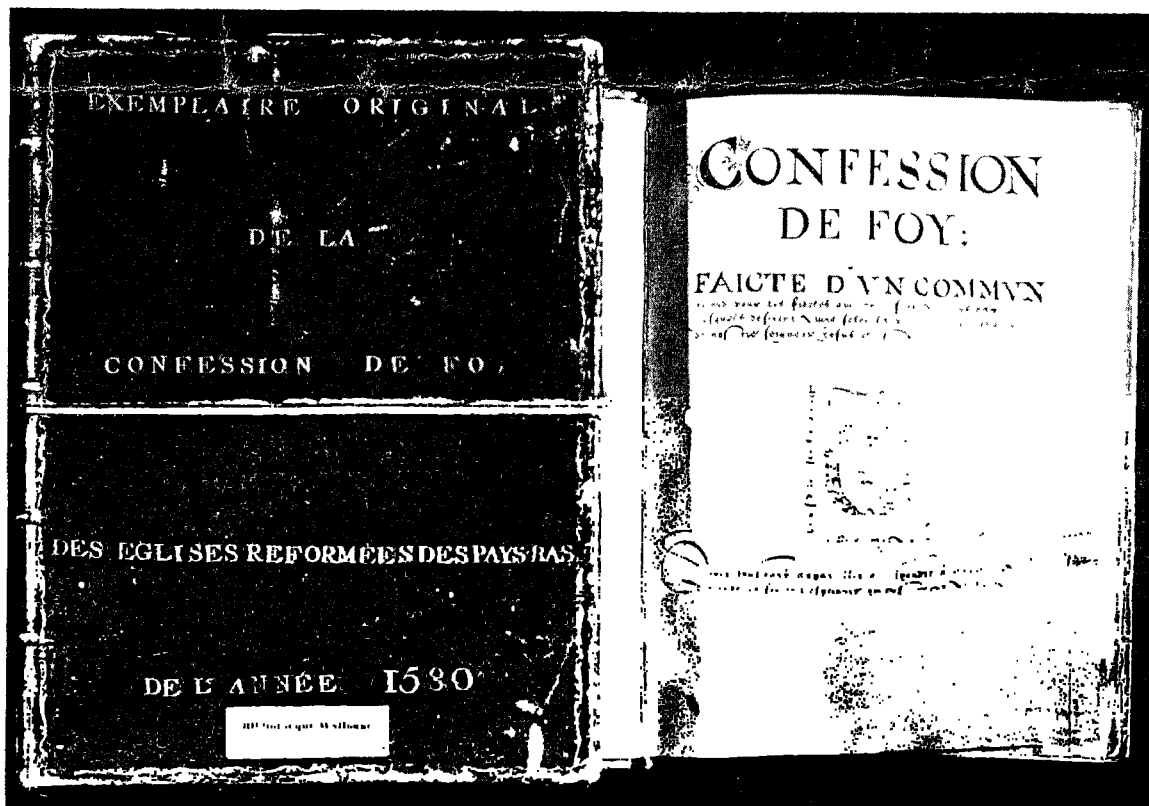
1er Supplément, par W. N. du Rieu, Leiden 1880;
2e Supplément, par W. N. du Rieu, Leiden 1885;
3e Supplément, par W. N. du Rieu, Leiden 1890;
4e Supplément, par C. G. Chavannes, Leiden 1902;
5e Supplément, par C. G. Chavannes, Leiden 1908;
6e Supplément, par L. G. M. Bresson, Leiden 1930.

Vervolgens zijn van 1931 tot 1961 zestien lijsten van nieuwe aanwinsten gepubliceerd in het *Bulletin de la commission de l'histoire des églises Wallonnes*, het historisch tijdschrift dat door de Commissie voor de geschiedenis en bibliotheek der Waalse kerken werd uitgegeven. Na 1961 echter zijn geen lijsten van aanwinsten meer gepubliceerd. Intussen is het boekenbezit nog wel gedurig uitgebreid. Dat betekent, dat de gedrukte catalogus, zes supplementen en dertien aanwinstenlijsten lang geen volledig beeld van het bezit meer geven. Ook is het langzamerhand omslachtig zoeken geworden, want catalogus en supplementen hebben nog wel indices (op auteursnamen), maar de aanwinstenlijsten niet. De volledigste en betrouwbaarste beschrijving van het boekenbezit wordt nu gevormd door de alfabetisch op auteurs gerangschikte kaartcatalogus, aanwezig in de studiezaal van de bibliotheek. Een nieuwe gedrukte catalogus van het volledige bezit zou nodig moeten worden gemaakt, maar daarvoor ontbreken momenteel de middelen. In dit verband dient ook te worden opgemerkt, dat het bezit van de Waalse bibliotheek niet is verwerkt in de Centrale Catalogus in de Koninklijke bibliotheek. Het staat vast, dat hierdoor geregeld boeken vergeefs worden gezocht of zelfs als geheel verloren worden beschouwd, waarvan niettemin een exemplaar berust in de Waalse bibliotheek. Dit geldt bijvoorbeeld voor een werk getiteld *Le raccourcissement des jours*, Amsterdam 1638, van Jérémie de Pours, Waals predi-

kant te Middelburg. De titel was bekend aan en wordt geciteerd door Hugo de Groot, maar in 1982 leverde een speurtocht naar het boek het resultaat 'No known copy extant' op. Gelukkig ten onrechte, want een exemplaar bevindt zich in de Waalse bibliotheek.

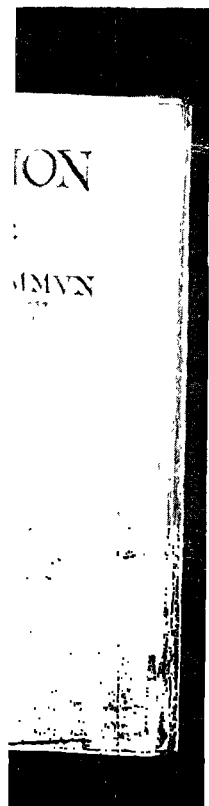
Wat kan men nu zo al in de Waalse bibliotheek vinden? In de eerste plaats gedrukte boeken en handschriften op het gebied van de geschiedenis van het Franstalig protestantisme, zowel in Frankrijk als daarbuiten, maar in het bijzonder in de Nederlanden. Daarnaast tijdschriften, pamfletten, brieven, alba amicorum, geschilderde en gegraveerde portretten, topografische en historische gravures, tekeningen, kerkzegels en penningen, alles dus ook op het terrein van het Franstalig protestantisme en zijn geschiedenis, speciaal in Nederland, maar ook in België, Frankrijk, Duitsland, Italië (de Waldenzen), Zwitserland, Luxemburg, Engeland, Amerika, Scandinavië en andere gebieden. Materiaal verband houdend

met de geschiedenis van de Waalse kerken in Nederland neemt uiteraard een heel voornamende plaats in. Maar de grenzen van de collectie zijn met de grootst mogelijke ruimhartigheid getrokken. Men vindt er ook werken die met de Franstalige reformatie alleen in verwijderd verband staan, zoals een zeldzame brochure van Adrianus Zaravia (= Saravia), *Hertgrondighe Begheerte van den Edelen Prince van Oraengien* (namelijk om de tirannie van Alva te bestrijden) van 1568. Ook werken van tegenstanders van het protestantisme, als J. B. Bossuet, de adviseur van Lodewijk XIV, en Richard Simon, de zeventiende-eeuwse rooms-katholieke bijbelgeleerde, zijn voorhanden. Goed vertegenwoordigd zijn de naar Holland uitgeweken hugenoten, zoals Pierre Bayle en Pierre Jurieu, de laatste met verscheidene elders niet te vinden geschriften. Trouwens in het algemeen geldt, dat de Waalse bibliotheek op haar gebied heel wat rariora en unica bezit. In totaal bevat zij volgens een recente schatting een

Handschrift van de Confession de Foy, opgesteld door Guy de Brès in 1561, copie door Jean Taffin, 1580. Dit exemplaar moest door nieuwe predikanten die tot het ambt in de Waalse kerken werden toegelaten gesigneerd worden. Links de hoes waarin het exemplaar werd bewaard en jaarlijks van synode naar synode werd vervoerd.

Waalse kerken in heel voornamelijk de collectie zijn vertegenwoordigd met de Frans-wijderd verband van Adrianus van Begheerte (namelijk rijden) van 1568. van het protestantse Lode-ventiende-eeuwerde, zijn voorgedrukt zijn de naar n, zoals Pierre met verscheiden. Trouwens in de bibliotheek op 1 unica bezit. In de schatting een

1580. Dit exemplaar is verloren. Links de

duizend archiefstukken en een tienduizend oude en moderne gedrukte werken.

Bijzonder rijk voorzien is de collectie Franse bijbeluitgaven en Nieuwe Testamenten. Hiertoe behoren bijvoorbeeld de twee Nieuwe Testamenten gedrukt door Antoine Maire te Leiden in 1602, het ene in het Frans, het andere in het Frans en het Nederlands in twee kolommen naast elkaar. Dit zijn de oudste uitgaven van het Nieuwe Testament in het Frans die in Noord-Nederland zijn gedrukt.

Talrijk zijn de aanwezige publikaties van Waalse predikanten. Hieronder treft men die van Conrad Busken Huet, Waals predikant te Haarlem van 1851 tot 1862, onder andere zijn *Kanselredenen*, Haarlem 1861, en tal van geschriften van M. A. Perk, de vader van de dichter Jacques, Waals predikant te Dordrecht (1855-), Breda (1868-) en Amsterdam (1872-1900). M. A. Perk schonk de Waalse Bibliotheek onder meer een exemplaar van de *Gedichten* van zijn zoon Jacques Perk, Sneek 1882. Ook van de kritische theoloog, historicus en filosoof Allard Pierson, Waals predikant te Rotterdam van 1857 tot 1865, bezit de bibliotheek leerredenen (Amhem 1864), brochures en andere werken.

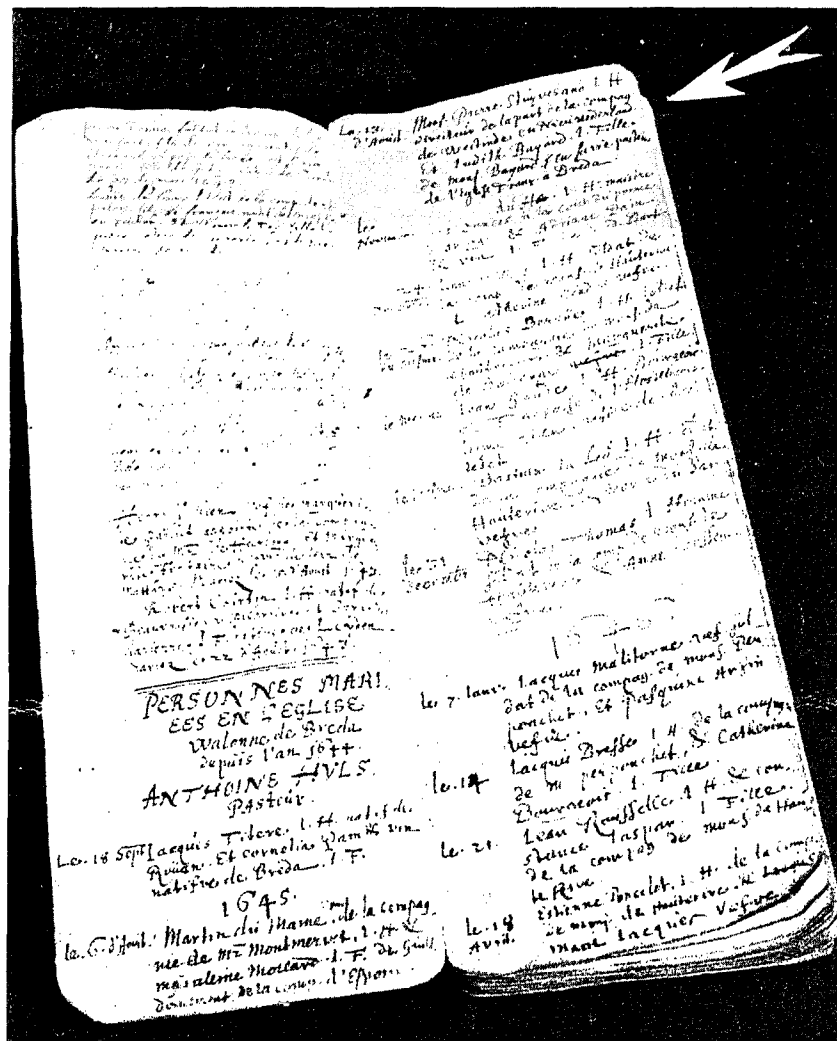
De vier aanwezige alba amicorum zijn die van Esaïe du Pré (hoofdzakelijk geschreven in 1608), Jean Bourgeois (1604-1609), Daniel de Marees (1618-1621) en Guillaume Rivet (1601-1603; afschrift).

Onder de archivalia zijn er de acta of handelingen van de Waalse synoden van 1563 tot op heden, slechts ten dele gepubliceerd, maar vooral vele archiefstukken uit individuele Waalse gemeenten, zowel van nog bestaande als van intussen opgeheven gemeenten. Hieronder zijn, behalve kerkeraadsacten, doop-, trouw- en lidmatenregisters. Voor een overzicht van de nog bestaande archieven van Waalse kerken kan men behalve de catalogus van de bibliotheek raadplegen: S. J. Fockema Andreae, *Archives des Eglises Wallonnes des Pays-Bas. Liste sommaire, avec quelques notices*, in het *Nederlands Archiefblad* LVII (1952-1953), 105-121.

Eén van de kostbaarste bezittingen van de Waalse Bibliotheek is een handschrift, geschreven op perkament, bevattende de *Confession de Foy*, een geloofsbelijdenis die in oorsprong in 1561 is opgesteld door de Waalse predikant Guy de Brès. De tekst van Guy de Brès is in Neder-

landse vertaling de zogenaamde Nederlandse Geloofsbelijdenis geworden en is sinds 1571 door de meeste protestantse kerken in Nederland officieel erkend als gezaghebbende formulering van hun overtuiging en als maatstaf van de juiste leer. Het Amsterdamse exemplaar is een afschrift uit een vroege druk van de Franse grondtekst. Het is in 1580 vervaardigd door Jean Taffin, hofprediker van Willem van Oranje. Zijn belang ontleent het exemplaar aan het feit, dat het van 1580 tot 1618 ten teken van gemeenschap is ondertekend door allen die predikant werden in een Waalse gemeente. Het was daardoor tot 1619, toen de tekst gereviseerd werd, de meest autoritatieve en maatgevende tekstvorm van het document. Bij de eerste ondertekenaars staat Loiseleur, secretaris van de Prins van Oranje.

Vermelding verdient tenslotte een merkwaardig en zeer waardevol werkapparaat dat in de Waalse Bibliotheek is opgebouwd en bekend staat als het 'Fichier Wallon'. Dit is een kaartsysteem van namen van Waalse en hugenootse vluchtelingen en hun nakomelingen, geëxcerpeerd uit twee miljoen acten in doop-, trouw-, lidmaten- en overlijdensregisters, alsmede uit tal van andere archivalische bronnen, Waals en niet-Waals, van kerken en publieke overheden, binnen Nederland maar ook daarbuiten, bijvoorbeeld van Franse hervormde kerken in Duitsland, in La Rochelle, Montauban, Sedan, St. Quentin, Paramaribo en Zuid-Afrika. Het uitgebreide en intensieve speurwerk naar en het opvragen van, de te kopiëren archiefstukken was door de Commission de l'histoire begonnen in 1878. Tientallen jaren is aan het apparaat gewerkt. Toen de commissie een deel van haar collectie fiches in 1900 op de wereldtentoonstelling te Parijs exposeerde, trok deze aller aandacht en mocht de commissie voor haar werk een 'mention très honorable' van de jury in ontvangst nemen. De kosten van het omvangrijke copieerwerk, waarvoor minstens vijf copisten werden ingezet, werden voor een groot deel door de leden van de commissie persoonlijk gedragen. Het resultaat is een instrument van grote betekenis voor het onderzoek van de emigratie uit Franstalige gebieden in de periode 1575-1811. In de eerste wereldoorlog werden de archieven van St. Quentin verwoest, in de tweede die van Sedan, Middelburg en van Waalse kerken in Zeeland waarvan de archieven in Middelburg werden bewaard. Bij gevolg zijn de uit die ge-

Trouwboek van de Waalse kerk te Breda, 1643-1646. Rechtsboven het huwelijk van Pieter Stuyvesand en Judith Bayard, 1645. Zie het detail op onderstaande afbeelding.

Detail van bovenstaande illustratie.

'Le 13 d'Aoust. Monsieur Pierre Stuyvesand, Jeune Homme, directeur de la part de la compagnie de Westinde en Nieu Nederland. Et Judith Bayard, Jeune Fille de Monsieur Bayard, en sa vie pasteur de l'Eglise François-aise à Breda.'

Le. 13. d'Aoust. M^{re}. Pierre Stuyvesand L. H. directeur de la part de la compagnie de Westinde en Nieu Nederland. Et Judith Bayard. 1. Fille. de M^{re}. Bayard & en sa vie pasteur de l'Eglise François-aise à Breda.

boek van de Waalse
e Breda, 1643-1646.
boven het huwelijk
eter Stuyvesand en
Bayard, 1645. Zie het
op onderstaande af-
ig.

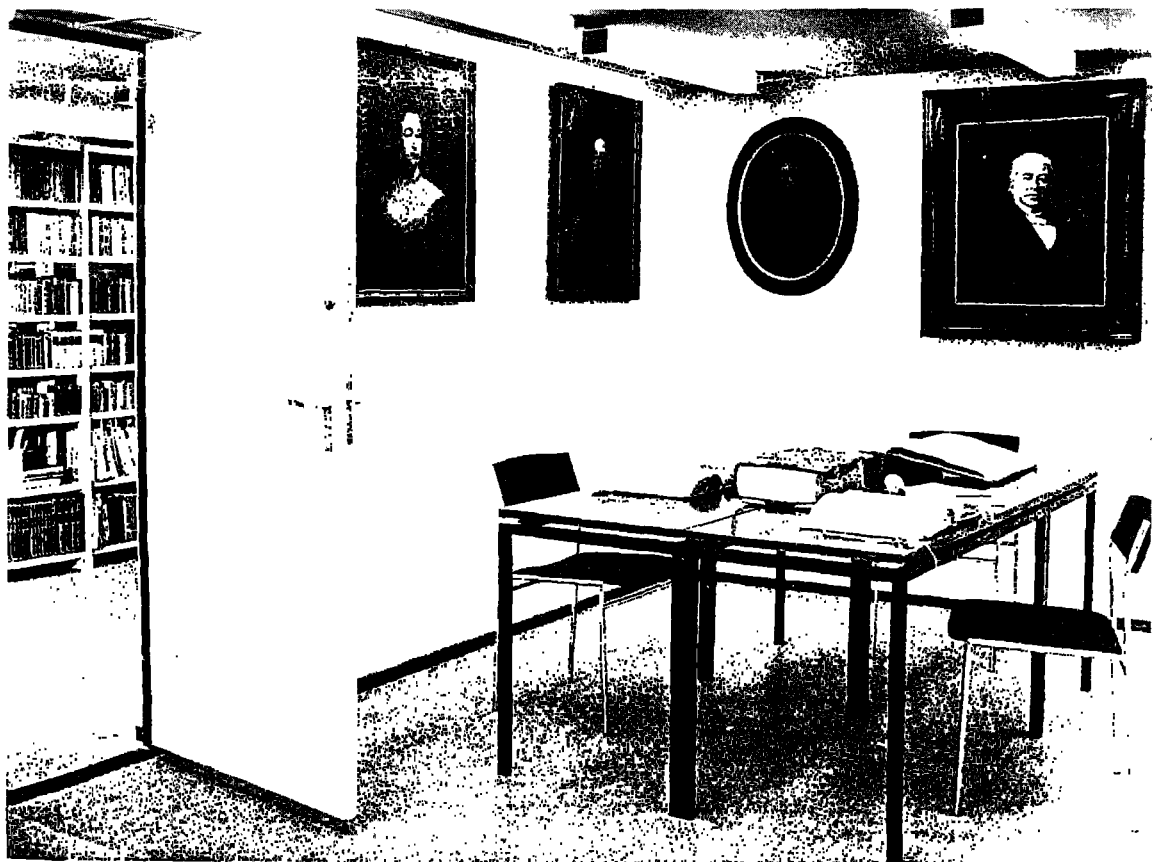
meenten afkomstige gegevens opgenomen in het Fichier Wallon uniek geworden. Voor raadpleging van het Fichier moet men zich thans wenden tot het Centraal bureau voor genealogie in Den Haag, waar een volledige kopie op microfiches berust. Over het ontstaan van het Fichier leest men een en ander in het artikel van W.D.H. Rosier, "De 'Collection des fiches' van de Waalsche Bibliotheek", in het genealogisch maandblad *Sibbe* van augustus 1942, blz. 233-238.

De Waalse bibliotheek is op haar gebied een boekerij van steeds weer verrassende rijkdom. Wie iets zoekt dat met Franstalig protestantisme

te maken heeft, iets van of over hugenoten, iets al is het maar van een auteur met een van oorsprong Waalse of hugenootse naam, laat hij de 'Bibliothèque Wallonne' niet overslaan. De mogelijkheden van deze particuliere, zonder enige overheidssteun werkende instelling zijn aan financiële beperkingen gebonden. Het aantal nieuwe aankopen neemt af. Maar de met kennis, toewijding en grote slagvaardigheid opgebouwde collectie blijft van onbetwistbaar belang. De Schiphollijn heeft haar via het station RAI aanzienlijk bereikbaarder gemaakt.

van bovenstaande il-
ie.

d'Aoust. Monsieur
Stuyvesand, Jeune
e, directeur de la part
ompagnie de Westin-
Nieu Nederland. Et Ju-
ayard, Jeune Fille de
eur Bayard, en sa vie
r de l'Eglise François-
eda.'

Studiezaal van de Waalse bibliotheek.